

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Житомирський державний університет імені Івана Франка
Навчально-науковий інститут філології та журналістики
Кафедра іноземних мов і новітніх технологій навчання

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему: «**РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ В УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ ПРИ ВИКЛАДАННІ ПРЕДМЕТІВ ФІЛОЛОГІЧНОГО ЦИКЛУ**»

на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня **бакалавр** напрям підготовки
6.020303 Філологія*, Українська мова та література.

Виконала:

студентка 44 групи

Кірсун Людмила Павлівна

Науковий керівник:

доктор педагогічних наук, професор

Мисечко Ольга Єгенівна

м. Житомир - 2018

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Критичне мислення як явище вищої розумової діяльності людини.....	6
1. 1. Поняття критичного мислення та його дослідження у зарубіжній і вітчизняній науці.....	6
1. 2. Вікові особливості мислительної діяльності учнів основної школи.....	17
1. 3. Зміст шкільної філологічної освіти з точки зору формування в учнів критичного мислення.....	23
Висновки до розділу 1.....	27
Розділ 2. Розвиток критичного мислення учнів основної школи при викладанні предметів філологічного циклу.....	28
2. 1. Технології розвитку критичного мислення.....	28
2. 2. Використання технологій розвитку критичного мислення в учнів основної школи при викладанні предметів філологічного циклу.....	42
2.3. Експериментальна перевірка ефективності застосування технологій розвитку критичного мислення при викладанні української літератури.....	53
Висновки до розділу 2	62
Загальні висновки.....	63
Список використаної літератури.....	65
Додатки.....	72

Вступ

Актуальність дослідження. Стрімкий процес розвитку суспільства і високих технологій потребує відповідного інтелектуального розвитку людини. Освіта в цьому сенсі є найвагомим чинником у прогресі економіки та соціуму, оскільки саме вона постає інструментом формування особистості, яка не сприймає все на віру, а здатна досліджувати, шукати нові шляхи до вирішення проблем, піддавати сумніву усталені твердження, продукувати нові ідеї. Великого значення набувають не знання, а вміння їх застосовувати. Одним з таких умінь, віднесеним до ключових компетенцій XXI століття, є критичне мислення.

Потреба у критичному мисленні у нашій державі існує вже тривалий час, оскільки, як зазначає С. Терно, усі педагогічні імперативи зіштовхувались і зіштовхуються досі з великою інерційною силою системи освіти і тим, тому що радянська школа ставила за мету сформувати керовану свідомість, яка здатна лише до репродукції інформації [40, с. 27]. Згодом виявились негативні наслідки цього явища, що помітно й нині.

Навички й уміння критичного мислення потрібні всім, до цього призводить глобалізація ринку праці і безперервний соціально-економічний розвиток. Завдяки їм люди отримують інтелектуальну незалежність, зможуть виокремити головне з-поміж розмаїття інформації, матимуть власну оціночну шкалу фактів, подій чи явищ, не будуть об'єктом маніпуляції.

У сенсі спрямованості на формування критичного мислення традиційні підходи до навчання суттєво відстають від потреб суспільства інформаційної доби. Водночас Національна доктрина розвитку освіти і Державний стандарт базової повної загальної середньої освіти ставлять за пріоритет вміння учнів самостійно аналізувати, перевіряти і переосмислювати інформацію, що забезпечується гнучкістю мислення. Це завдання актуальне з перших років перебування у навчальному закладі. Успішне й ефективне формування критичного мислення у школярів має безпосередній зв'язок із методами і

формами організації навчально-виховного процесу, завдяки яким забезпечується активна мислительна діяльність учнів.

Теорії критичного мислення в літературі приділено велику увагу, але недостатньо для розвитку критичного мислення в учнів-підлітків при викладанні предметів філологічного циклу, тому темою роботи обрано розвиток критичного мислення в учнів основної школи при викладанні предметів філологічного циклу.

Мета роботи — обґрунтування використання технологій розвитку критичного мислення учнів основної школи і перевірка їх ефективності при викладанні предметів філологічного циклу.

Об'єктом дослідження є процес навчання учнів основної школи предметів філологічного циклу.

Предмет дослідження — розвиток критичного мислення учнів основної школи під час вивчення ними предметів філологічного циклу.

Завдання дослідження:

- з'ясувати сутність поняття критичного мислення та дослідити його тлумачення в зарубіжній та вітчизняній науці;
- розглянути вікові психолого-педагогічні особливості мислення учнів основної школи і зміст шкільної філологічної освіти з точки зору можливостей розвитку критичного мислення;
- обґрунтувати застосування практичних завдань і технологій для розвитку критичного мислення при вивченні шкільних дисциплін філологічного циклу;
- експериментально перевірити ефективність використання технологій критичного мислення на уроках української літератури.

Методи дослідження:

- 1) теоретичні: аналіз методичної та психолого-педагогічної літератури; синтез, узагальнення і класифікація матеріалу;
- 2) практичні: спостереження, педагогічний експеримент, статистична обробка даних педагогічного експерименту.

Експериментальна база дослідження: науково-дослідна робота проводилася на базі Житомирського екологічного ліцею № 24 впродовж лютого-березня 2018 р. Усього дослідженням було охоплено 30 учнів сьомого класу.

Теоретико-методологічною основою роботи постали праці відомих зарубіжних (Д. Халперн [46], Г. Крайг [27], Дж. Дьюї [14], Ж. Піаже [34, 35]) та вітчизняних (М. Савчин [33], О. Корягіної [20]) психологів і педагогів. Основою для досліджень технологій критичного мислення стали наукові розробки М. Ліпмана [58, 59, 60], Е. Де Боно [49, 50, 51], Дж. Венна [64], К. Ішікави [19], С. Терно [39, 40, 41], М. Шеремет [48], Г. Селевко [38].

Теоретичне значення і новизна дослідження полягає у створенні ефективного теоретичного обґрунтування можливостей розвитку критичного мислення учнів 7-их класів при викладанні предметів філологічного циклу.

Практичне значення роботи полягає у доборі ефективних завдань для розвитку критичного мислення при викладанні шкільних дисциплін філологічного циклу, які в подальшому можуть слугувати при плануванні уроків та при написанні підручників.

Апробація дослідження: матеріали роботи та результати дослідження були представлені на пленарному виступі на IV Міжнародній науково-практичній студентській конференції (Житомир, ЖДУ ім. І. Франка, 18 квітня 2018 р.) та опубліковані у науковому виданні "**Іншомовна компетентність – платформа професійного розвитку в XXI столітті**", а також на VII щорічній науково-практичній конференції "**День студентської науки**" (Барановичі, 16 березня, 2018 р.).

Структура дослідження: робота складається зі вступу, двох розділів, поточних і загальних висновків і списку використаних джерел у складі 64 найменувань, з яких 32 українською мовою, 13 – англійською мовою, 19 – російською мовою. Загальний обсяг роботи 71 сторінка, з них 64 основного тексту. У додатках роботи містяться декілька учнівських робіт, виконаних при проведенні дослідження.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У результаті дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Аналіз праць, присвячених проблемі критичного мислення, дав змогу з'ясувати, що це поняття введене в науковий обіг наприкінці 80-х років минулого століття в США. Одним із фундаторів такої педагогічної інновації, як критичне мислення, є професор філософії Колумбійського університету М. Ліпман (M. Lipman). На сьогодні поняття критичного мислення має велику кількість тлумачень у зарубіжній і вітчизняній науці. Явище критичного мислення визначають як високу здатність систематизувати та аналізувати інформацію крізь призму особистісно-психологічного підходу з погляду логіки. Критичне мислення сприяє ретельному обмірковуванню, внаслідок чого особистість приймає зважені правильні рішення, не піддається маніпуляціям, здатна відстоювати свою позицію, апелювати до власного досвіду, самостійно оцінювати явища навколишньої дійсності.
2. Аналіз вікових особливостей мислительної діяльності учнів основної школи засвідчив, що мислення підлітків відрізняється самостійністю, яка проявляється в поступовому набутті вміння побачити і поставити запитання, виявити проблему і розв'язувати її за допомогою лише власних сил. В учнів розвивається гнучкість мислення, яка надає їм здатність слідувати не заздалегідь складеному плану, а змінювати його, якщо того вимагають обставини, які виникли у процесі виконання роботи. Цій віковій групі притаманна концентрація на деталях та здатність аналізувати теоретичний матеріал. Важливу роль відіграє критичність в оцінюванні своєї розумової діяльності і навколишнього світу. Саме ці вікові психолого-педагогічні особливості розвитку підлітків свідчать про необхідність та наявність сприятливих умов для формування в цьому віці вмінь критичного мислення.

3. У процесі аналізу шкільних навчальних програм і підручників з української мови та літератури, англійської мови для 7-го класу виявлено, що хоча шкільною програмою передбачається формування в учнів критичного мислення, насправді зміст завдань у шкільних підручниках є дуже обмеженим у цьому відношенні, перелік навчальних завдань, котрі залучають учнів до порівняння, зіставлення, виявлення спільних ознак, є дуже коротким і недостатнім з точки зору вимог до сучасної шкільної освіти. Розробка відповідних завдань, оновлення змісту підручників в подальшому може суттєво вплинути на розв'язання цієї проблеми і докорінно змінити наявну ситуацію.
4. Обґрунтувавши шляхи використання технологій критичного мислення в учнів основної школи при викладанні предметів філологічного циклу, нами було доведено, що розвиток в учнів основної школи критичного мислення можливий за умови посиленого введення в навчальних процес спеціальних цілеспрямованих практичних завдань. У процесі дослідження було розроблено систему завдань та обґрунтовано їх використання на уроках.
5. Експериментальне дослідження, проведене у Житомирському екологічному ліцеї № 24, довело ефективність використання спеціальних завдань і навчальних технологій для розвитку критичного мислення. Розроблена система завдань виявилася досить ефективною, такою, що сприяє розвитку умінь розрізнення та виділення спільних ознак, утворення асоціацій, виділення основного, постановка запитань тощо.

Список використаної літератури

1. Авдєєва І. М. Критичне мислення як системний фактор неперервної освіти // Постметодика. 2002. № 2–3. – С.3-4
2. Авраменко О. М. Українська література: Підручник для 7-го класу загальноосвітніх навчальних закладів (7-й рік навчання). – Тернопіль : "Видавництво Астон", 2015. – 287 с.
3. Аношкова Т. А. Застосування таксономії Блума у навчанні іноземній мові [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kamts1.kpi.ua/sites/default/files/files/anoshkova_zastosuvannya.pdf
4. Болотов В. А. Критическое мышление – ключ к преобразованиям российской школы /В. Болотов, Д. Спиро // Директор школы. – 1995. – №1. – С.67-73.
5. Браус Дж., Вуд Д. Инвайронментальное образование в школах: Пер. с англ. – Вашингтон: NAAEE, 1994. – 130 с.
6. Валицкая А. Современные стратегии образования: варианты выбора / А. П. Валицкая // Педагогика. – 1997. – № 2. – С. 3–8.
7. Ветлугіна Н. О. Музичний розвиток дитини / Н. О. Ветлугіна. – К.: Музична Україна, 1978. - 264 с.
8. Всеобщая история. История Нового времени : методическое пособие к учебнику С. Н. Бурина, А. А. Митрофанова, М. В. Пономарева / Е. В. Саплина. - М. : Дрофа, 2016. - 285 с.
9. Галіцан О. А. Формування педагогічної фаліситації майбутніх вчителів у процесі навчання у вищому навчальному закладі: дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. Наук; 13.00.04 — теорія і методика проф. освіти / О. А. Галіцан. - Одеса, 2010. - 282 с.
10. Гальперин П. Я. Психология как объективная наука. – М. : МПСИ; Воронеж: НПО «МОДЭК», 1998.

11. Громова Н. М. Проблема критичного мислення у працях вітчизняних та зарубіжних дослідників // Психологія педагогічного процесу. 2014. № 3 С. 133 - 136
12. Державний стандарт початкової загальної освіти. Галузь "Мистецтво" // Початкова школа. – 2001. – №1. – С.164
13. Доценко С. О. Критичне мислення як основа процесу прийняття педагогічних рішень / С. О. Доценко // Педагогічні умови формування професійної спрямованості майбутніх фахівців : зб. наук. праць. – Харків : Стиль-Іздат, 2007. – С. 19 – 25.
14. Дьюи Дж. Психология и педагогика мышления. (Как мы мыслим) / Дьюи Дж.; [пер. с англ. Н. М. Никольской]; ред. Ю. С. Рассказова. – М. : Лабиринт, 1999. – 192 с.
15. Заболотний О. В. Українська мова : підручн. Для 7-го кл. загальноосвіт. навч. закл. / О. В. Заболотний. – 2-е вид. – Київ : Генеза, 2016. – 256 с.
16. Загашев И.О., Заир-Бек С.И., Муштавинская И.В. Учим детей мыслить критически / И. О. Загашев, С. И. Заир-Бек, И. В. Муштанская. - СПб.: Альянс "Дельта", 2003. – 192 с.
17. Зарічанська Н. В. Науково-методичні аспекти вдосконалення філологічної освіти / Н. В. Зарічанська // Педагогіка і психологія професійної освіти // Науково-методичний журнал. – 2010. – №5. – С. 135-141.
18. Іноземна мова. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 5-9 кл. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas>
19. Исикава К. Японские методы управления качеством / Сокр.пер. с англ. / Под. Ред. А. В. Гличева. – М: Экономика, 1988. — 214 с.
20. Карп'юк О. Д. Англійська мова: Підручник для 7-го класу загальноосвітніх навчальних закладів (7-й рік навчання). – Тернопіль : "Видавництво Астон", 2015. – 224 с.

21. Козира В. М. Технологія розвитку критичного мислення у навчальному процесі: навчально-методичний посібник для вчителів. / В.М. Козира. – Тернопіль: ТОКІППО, 2017. – 60с.
22. Концепція середньої загальноосвітньої школи України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://naps.gov.ua/ua/press/announcements/910/>
23. Корягіна О. П. Проблема підліткового віку // Класний керівник. – 2003. – №1. – С.5–9
24. Коровин Д. Что такое кластер? // Компьютерра. – 2002. – № 5.
25. Кларин М.В. Инновации в обучении: метафоры и модели: [анализ зарубежного опыта] / М.В. Кларин. - М.: Наука, 1997. - 223 с.
26. Клустер Д. Что такое критическое мышление / Дэвид Клустер // Русский язык. 2002. № 29. С. 3. Режим доступа: <http://rus.1september.ru/2002/29/2.htm>
27. Крайг Г. Психология развития / Крайг Грэйс Н. ; [пер. с англ.]. – [7 изд., междунар.]. – СПб. : Питер, 2000. — 992 с.
28. Луців С. Педагогічні умови формування критичного мислення учнів початкових класів на уроках української мови / С. Луців // Актуальні питання гуманітарних наук. – 2016. – Вип. 16. – С. 347-352.
29. Малафійк І. В. Дидактика: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2005. – 397 с.
30. Малькова З.А. Джон Дьюи – філософ и педагог-реформатор / Малькова З. А. // Педагогика. – 1995. – № 4. – С. 95-104.
31. Науменко С. І. Психологія музичності та її формування у молодших школярів: Навчальний посібник / С. І. Науменко. - К.: КДПІ, 1993. - 160 с.
32. Основи критичного мислення: метод. пос. для вчителів / О. І. Пометун, І. М. Сущенко. - Дніпро: ЛПРА, 2016. - 156 с.
33. Павленко В.В. Метод Едварда де Боно "Шість капелюхів мислення" як засіб розвитку креативного мислення у школярів / В.В. Павленко // Сучасні тенденції і пріоритети компетентнісного підходу в підготовці майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти : збірник науково-

- методичних праць / за заг. редакцією В.Є. Литнєва, Н.Є. Колесник, Т.В. Завязун. – Житомир : "Полісся", 2016 с. – У 3-х ч. – Ч.1. – С. 73–78.
34. Пиаже Ж. Избранные психологические труды. Психология интеллекта. Генезис числа у ребенка. Логика и психология. – М.: Просвещение, 1969. – 659 с.
35. Пиаже Ж. Речь и мышление ребенка / Пер. с фр. и англ. – М., 1999.
36. Савчин, М. В. Загальна психологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / М. В. Савчин.- К.: Академвидав, 2011. – 464 с.
37. Сорина Г. В. Критическое мышление : История и современный статус / Г. В. Сорина // Вестник Московского университета. Серия 7. Философия. – 2003. – № 6. – С. 97–110.
38. Селевко Г. И. Современные образовательные технологии: учеб. Пособие. – М. 1994.
39. Терно С. Світ критичного мислення: образ та мімікрія // Історія в сучасній школі. – 2012. – № 7– 8
40. Терно С. Критичне мислення: чергова мода чи нагальна потреба? // Історія в школах України. – 2007. - № 4. – С. 13– 15.
41. Терно С. Теорія розвитку критичного мислення (на прикладі навчання історії) / С. О. Терно: [посібник для вчителя]. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2011. – 105 с.
42. Ткаченко В. М. Використання методів і прийомів розвитку в учнів критичного мислення на уроках історії і правознавства / В. М. Ткаченко // Таврійський вісник освіти. – 2016. № 4 (56). – С. 291
43. Тягло А. В. Критическое мышление: проблема мирового образования XXI века / Тягло А. В., Воропай Т. С. // Постметодика. – 2001. – № 3 (35). – С. 19-26.
44. Українська література. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 5-9 кл. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9->

- klas/onovlennya-12-2017/na-sajt-ukrayinska-literatura-5-9-z-chervonimdoc-2.pdf
45. Українська мова. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 5-9 кл. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/onovlennya-12-2017/11.-ukrayinska-mova-onovlena-programa-dlya-5-9-kl.docx>
46. Халперн Д. Психология критического мышления / Д. Халперн. – 4-е междунар. изд. – СПб. : Питер, 2000. – 512 с.
47. Чошанов М. А. Обзор таксономии учебных целей в педагогике США // Педагогика, №4, – 2000. – С. 86.
48. Шеремет М. Критичне мислення: діяльнісний підхід / М. Шеремет . - Шлях освіти, - 2004, - № 4 ст.28-31
49. Эдвард де Боно. Грамотей. Научите себя думать [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.gramotey.com>.
50. Эдвард де Боно. Латеральное мышление / Э. де Боно; пер. с англ. С. Рысева. – СПб.: Питер Паблишинг, 1997. – 320 с.
51. Эдвард де Боно. Шесть шляп мышления / Э. де Боно.– СПб.:Питер Паблишинг, 1997.–256 с.
52. Armstrong P. Bloom’s Taxonomy [Електронний ресурс] / Armstrong. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: <https://cft.vanderbilt.edu/guides-subpages/blooms-taxonomy/#2001>.
53. Anderson L. W. A taxonomy for learning, teaching, and assessing / L. W. Anderson, D. R. Krathwohl. – New York: Longman, 2001. – 336 p.
54. Bloom B. S. Taxonomy of Educational Objectives. The Classification of Education Goals. – N.Y., 1971. – 211 p.
55. Elder L., Paul R. Critical thinking: Content is thinking/ thinking is content // Journal of Developmental Educating, 1995, Vol.19. – P. 34-36.
56. Facione P. A. Critical thinking: What it is and why it counts. [Online] Available:www.calpress.com/pdf_files/what&why.pdf (May 7, 2011).

57. Johnson R. H. Some Observations about Teaching Critical Thinking. CT News. Critical Thinking Project. California State University, sacramento. – Vol. 4. – N 1/ – 1985.
58. Lipman M. Critical thinking: What can it be? / Matthew Lipman. – Institute of Critical Thinking. Resource Publication, 1988. – Series 1. – № 1. – 12 p.
59. Lipman M. Thinking Children and Education // Matthew Lipman. — Montclair State College, 1993. — 432 p.
60. Lipman M. Thinking in education / Lipman M. — Cambridge : Cambridge university press, 1991. — 188
61. Paul R. W. Critical Thinking: What Every Person Needs to Survive In A Rapidly Changing World / R.W. Paul. – 3-rd edition revisited. Santa Rosa, CA. 1993. – P. 97–98.
62. Ruggiero V. R. Beyond feelings: A Guide to Critical Thought / V. R. Ruggiero. – 9th ed. – McGraw-Hill. – 2012. – 238 p.
63. Scriven M. Critical Thinking as Defined by the National Council for Excellence in Critical Thinking / M. Scriven, R. W. Paul, 1987. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.criticalthinking.org/University/defining.html>.
64. Venn, J. (July 1880). On the Diagrammatic and Mechanical Representation of Propositions and Reasonings. Philosophical Magazine and Journal of Science [Fifth Series] July 1880, 1-18.